

આ 'નિયમસાર' જીવ અધિકાર ચાલે છે. ૧૦મી ગાથા. છેલ્લે આવ્યું છેલ્લે. જુઓ! છે પાછળ. જ્ઞાનના પ્રકારની વાત ચાલે છે. આત્મા જ્ઞાનસ્વભાવ છે તેમાં સ્વભાવજ્ઞાન, છે અંદર જુઓ. આત્મામાં જ્ઞાન છે અને જ્ઞાનના બે પ્રકાર છે. એક સ્વભાવજ્ઞાન અને એક વિભાવજ્ઞાન. વિભાવજ્ઞાનની વ્યાખ્યા જરી આવી ગઈ થોડી. તેમાં સ્વભાવજ્ઞાન બે પ્રકારના છે. તે સ્વભાવજ્ઞાન અમૂર્ત, અવ્યાબાધ, અતીન્દ્રિય અને અવિનાશી છે. તે પણ કાર્ય અને કારણરૂપે બે પ્રકારનું છે. અર્થાત્ સ્વભાવજ્ઞાનના પણ બે પ્રકાર છે. કાર્યસ્વભાવજ્ઞાન અને કારણસ્વભાવજ્ઞાન. કાર્ય તો સકળવિમળ (સર્વથા નિર્મળ) કેવળજ્ઞાન છે. શું કહે છે જુઓ! આત્મામાં ત્રિકાળીજ્ઞાન ગુણસ્વભાવ છે તેને તો અહીં કારણસ્વભાવજ્ઞાન કહ્યું છે. અને તેમાંથી પ્રગટ થાય છે કેવળજ્ઞાનપર્યાય તેને કાર્યસ્વભાવજ્ઞાન કહે છે.

એ કાર્યસ્વભાવજ્ઞાન કેવળજ્ઞાન આત્મામાં થાય તે અમૂર્ત, અવ્યાબાધ, અતીન્દ્રિય અને અવિનાશી છે. કેવળજ્ઞાન જે આત્મામાં થાય છે. કેવી રીતે થાય છે તે પાઠમાં છે. હમણા ટીકામાં આવશે. કાર્યસ્વભાવજ્ઞાન, જ્ઞાનની પર્યાયમાં પૂર્ણતા પ્રગટ હોય તો કાર્યસ્વભાવજ્ઞાનને કેવળજ્ઞાન કહે છે. એ કેવળજ્ઞાન અમૂર્ત, અવ્યાબાધ, અતીન્દ્રિય અને અવિનાશી છે. કાર્ય તો સકળવિમળ કેવળજ્ઞાન છે. એક સમયની પર્યાય, સર્વજ્ઞની પર્યાય-કેવળજ્ઞાન તે તો સકળ-વિમળ સર્વથા નિર્મળ કેવળજ્ઞાન. તેને કાર્યસ્વભાવ કહેવામાં આવે છે. એ કાર્ય કેવી રીતે થાય છે? કેવળજ્ઞાનની પર્યાય આત્મામાં થાય તો તે કેવી રીતે થાય છે તે કહે છે. કેવળજ્ઞાન છે તેનું કારણ પરમપારિણામિકભાવમાં સ્થિત. જુઓને.

છેલ્લી લીટી છે ને એ. 'ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર તત્ત્વમાં પેસી જાય છે - ઊંડો ઊતરી જાય છે,...' ૨૬પાને છે. સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! જૈનદર્શનનું વાસ્તવિક તત્ત્વ શું છે એમાં અત્યારે ગડબડ થઈ ગઈ. આહાહા..! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગદેવ ત્રિલોકનાથ, જેને એક સમયમાં ત્રિકાળ જ્ઞાન થયું. તો કહે છે કે, તેને ત્રિકાળ જ્ઞાન કેમ થયું? અને જેને કેવળજ્ઞાન

થાય છે તેને કેવળજ્ઞાન કોનાથી થાય છે? ભગવાનઆત્મામાં જ્ઞાનસ્વભાવ, અતીન્દ્રિય અવ્યાબાધ અમૂર્ત, અવિનાશી એવો જે સ્વભાવ છે, એમાં અંતર્મુખ થઈને પ્રવેશ કરી, અંદર ઊંડો ઊતરીને, કેવળજ્ઞાનની કારણરૂપ શક્તિરૂપ જ્ઞાન છે, તે જ્ઞાનના પાતાળને પકડવાથી.. 'સેઠી'! આહાહા..! કેવળજ્ઞાન થાય છે. એનો અર્થ કે કોઈ દેહની ક્રિયા, પંચમહાવ્રતની ક્રિયા એ તો રાગ છે. તેનાથી પણ કેવળજ્ઞાન થતું નથી. અને પૂર્વમાં ચાર જ્ઞાનની મતિની પર્યાય હોય કે બાર અંગનું શ્રુતજ્ઞાન (હોય). સમજાણું કાંઈ? પર્યાયમાં કેવળજ્ઞાન થયા પહેલા ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનની પર્યાય (હોય), મતિમાં જાતિસ્મરણ વગેરે અનેક હજારો ભવનું જ્ઞાન આદિ એની શક્તિ પ્રમાણે હોય, તે જ્ઞાનથી પણ કેવળજ્ઞાન નથી થતું. જુઓ! અત્યારે ભારે ગડબડ (ચાલે છે). આ કરે તો કેવળ થશે, આ કરે તો મોક્ષ થશે. શું મોક્ષ થાશે? મોક્ષ કોને કહે છે એની તને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? 'પોપટભાઈ'!

આ શાસ્ત્રના ભણતર અને બહારના ઊઘાડ હોય તો કેવળજ્ઞાન એને કારણે ન થાય એમ કહે છે. આહાહા..! સમ્યગ્દર્શન ક્ષાયિક સમકિતપૂર્વક ચાર જ્ઞાનની પર્યાય હોય તો પણ ક્ષાયિક સમકિતની પર્યાય જે સમકિત છે, તેનાથી પણ કેવળજ્ઞાન નથી થતું. આહાહા..! કેવળજ્ઞાનનું કારણ પરમ પારિણામિકભાવે સ્થિત... અ...હો..! આત્મા અને તેમાં જ્ઞાનસ્વભાવ, મૂળ સ્વભાવ, ધ્રુવ સ્વભાવ, અવિનાશી સ્વભાવ (છે) તેમાં એકાગ્ર થવાથી, તે ગુણમાં એકાગ્ર થવાથી કેવળજ્ઞાનની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાણું કાંઈ? એકરૂપ જ્ઞાનસ્વભાવ, જ્ઞાયકભાવ ત્યાં કહ્યું. અહીં જ્ઞાનસ્વભાવ ગુણ કહ્યું છે. પર્યાય વર્ણવવી છે ને એકલી. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- આ એકડો છે.

ઉત્તર :- આ એકડો.

ભગવાનઆત્મા સત્તા-અસ્તિત્વ છે ને? અવિનાશી અસ્તિત્વ છે. તો તેમાં જ્ઞાનગુણ છે એવા અનંતગુણ અવિનાશી છે. પણ અત્યારે તો કેવળજ્ઞાનની પર્યાયનું કારણ બતાવવું છે. અંદરમાં બીજા શ્રદ્ધાગુણ, ચારિત્રગુણ, આનંદગુણ છે, તે પણ કેવળજ્ઞાનની પર્યાયનું કારણ નથી. સમજાણું કાંઈ? આત્મામાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પત્તિનું કારણ, કહે છે કે દેહની ક્રિયા તો નહિ, (કેમકે) એ તો જડની છે. અંદરમાં પંચમહાવ્રતનો વિકલ્પ ઊઠે તે રાગ છે તેનાથી પણ કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ નથી થતી અને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલા રાગ પાછળ અંદર ચાર જ્ઞાનની પર્યાય હોય તોપણ એ ચાર જ્ઞાનની પર્યાયથી પણ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન નથી થતું. અને અંતરમાં શ્રદ્ધા, શાંતિ, આનંદ વગેરે અનંતગુણ છે એ ગુણના કારણે પણ કેવળજ્ઞાન નથી થતું. આ 'આતમ ભાવના ભાવતા...' 'શ્રીમદ્'માં આવે છે ને? 'આતમ ભાવના ભાવતા જીવ લહે કેવળજ્ઞાન રે,' પણ આતમ શું, ભાવના શું અને કેવળ શું? કાંઈ ખબર નથી. કેમ, 'પ્રેમચંદભાઈ'! કર્યું હતું ને કેટલીવાર? ઘણું કર્યું હતું.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- આત્મા અર્થાત્ અનંત અનંતજ્ઞાન-દર્શન આદિ શક્તિનો પિંડ. હવે તેની ભાવના, અહીં કેવળજ્ઞાન લેવું છે. તો ભાવનાનો અર્થ જ્ઞાનગુણ જે ત્રિકાળ છે, એમાં એકાગ્ર થવું તે ભાવના છે. તેનાથી 'આતમ ભાવના ભાવતા જીવ લહે કેવળજ્ઞાન રે...' 'શ્રીમદ્'માં આવે છે. એય...! 'ચેતનજી'! એને બહુ ગોખાવ્યું હશે તે દિ'. 'શ્રીમદ્'માં એણે દીક્ષા લીધી હતી.

મુમુક્ષુ :- જાપ કરાવે.

ઉત્તર :- જાપ કરવા એ તો વિકલ્પ છે. આહાહા...! ભાઈ! માર્ગ કાંઈ (જુદો છે). અનંતકાળમાં તેણે યથાર્થપણે આ વાત સાંભળી નથી. બહારની પ્રવૃત્તિ આમ કરવું, તેમ કરવું, જાઓ, એ ધર્મ છે અને મોક્ષ થશે. ધૂળમાં પણ મોક્ષ નહિ થાય, સારા પુણ્ય પણ નહિ બંધાય. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! સારા પુણ્ય નહિ બંધાય, એમ કહ્યું.

મુમુક્ષુ :- આતમ ભાવના ભાવતા.

ઉત્તર :- હા. એ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ આત્મામાં જ્ઞાન. પરમ સ્વભાવભાવ આત્મામાં જ્ઞાન ધ્રુવ પડ્યું છે, એ જ્ઞાનની ભાવના, જ્ઞાનમાં અંતર્મુખ એકાગ્ર થવું. અંતરમાં પ્રવેશ કરવો, અંદર ઊંડા ઊતરી જવું. એ આ કળશમાં આવશે. સમજાણું કાંઈ? કેટલું સ્પષ્ટ કર્યું છે!

મુમુક્ષુ :- જાપમાં પણ બાધ...

ઉત્તર :- જાપ તો ક્યાંય રહી ગયા વિકલ્પ. એ તો રાગ છે. પણ જાપ કર્યા પછી કદાચિત્ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તો તે પર્યાય પણ કેવળજ્ઞાનનું કારણ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આટલા થોડા શબ્દોમાં (કેટલું ભર્યું છે)! 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ' જંગલવાસી દિગંબર મુનિ હતા. આત્મધ્યાન(માં) લીન હતા. આનંદકંદ પ્રભુ! સચ્ચિદાનંદ આત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ, તેમાં જ્ઞાનસ્વભાવ ત્રિકાળી અવ્યાબાધ પડ્યો છે. અતીન્દ્રિય અવ્યાબાધ (છે) તેમાં અંતર્મુખ થવાથી, તેને કારણ બનાવી, અંતરમાંથી કાર્ય-કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? કારણ કે કેવળજ્ઞાનની પર્યાય એવી અનંતી (પર્યાય) જ્ઞાનગુણ સ્વભાવભાવમાં શક્તિરૂપ પડી છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! અહીં તો સમક્રિતને કારણે કે શ્રદ્ધાગુણ અંદર ત્રિકાળી છે એને કારણે પણ કેવળજ્ઞાન નહિ. સમજાણું કાંઈ? એક ગુણનું કાર્ય બીજા ગુણથી થતું નથી. ગજબ વાત છે. ઓહોહો...! સંતોની વાત! આહાહા...! અંદર ઠરી જાય, ઠરી. ઠરી જા બાપુ! અંદરમાં જા. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- એક ગુણનું કાર્ય બીજા ગુણથી નથી થતું તો એક દ્રવ્યનું કાર્ય બીજા દ્રવ્યથી કઈ રીતે થાય?

ઉત્તર :- ભગવાનથી તો થાય કે નહિ? દેવ-ગુરુનું ભજન કરે. દેવ-ગુરુ... દેવ-ગુરુ... દેવ-ગુરુ... શુદ્ધ છે ઈ. શુદ્ધ છે માટે એનાથી થાય કે નહિ? 'શિવલાલભાઈ' નથી. એ ગયા. એના બાપ કહેતા હતા. (સંવત) ૨૦૧૦ની સાલમાં. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર તો શુદ્ધ છે. તો શુદ્ધને લઈને થાય, શુદ્ધને લઈને શુદ્ધતા થાય. એ ક્યાં અશુદ્ધ છે? અરે...! એ શુદ્ધ છે પણ એનો

આશ્રય કરવા જાય ત્યાં અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન થાય છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પર છે. તેનો આશ્રય-અવલંબન કરવા જાય તો વિકલ્પ, રાગ ઊઠે છે. સમજાણું કાંઈ? તેનાથી કાંઈ સમ્યગ્દર્શન થતું નથી. અહીં તો કેવળજ્ઞાનની વાત છે. પણ સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય, ખરેખર અંદર શ્રદ્ધા-ગુણ જે પરમપારિણામિક સ્વભાવમાં પડ્યો છે, પરમ પારિણામિકસ્વભાવભાવ ધ્રુવમાં શ્રદ્ધાગુણ શક્તિરૂપ ત્રિકાળ છે. તેના કારણથી શ્રદ્ધાગુણની પર્યાય ખરેખર ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા...! કહો, સમજાય છે કાંઈ? સમજાય છે કાંઈ? મારી ગુજરાતી થોડી આવેને આ તો. પછી આવ્યા. પહેલા જોયું હતું. ન દેખાયા તો સવારે ગુજરાતીમાં ચલાવ્યું. પછી આવ્યા હતા. સમજાણું કાંઈ? આહા...! અરે...! વાસ્તવિક ભગવાન તીર્થંકરોએ શું માર્ગ કહ્યો છે (એની) ખબર નહિ. બહારની પ્રવૃત્તિ આમ કરો, તેમ કરો. કરી-કરીને મરી ગયો.

અહીં તો કહે છે કે એક ગુણની પર્યાય બીજા ગુણના કારણે થતી નથી. ભાઈ! આહાહા...! જુઓને! ‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવે’ ટીકા બનાવી છે ને! હવે આ ટીકા માન્ય નથી, કહો. અરે...!

મુમુક્ષુ :- ગાથા ચોખ્ખી હતી આ મેલું કરી નાખ્યું.

ઉત્તર :- ચોખ્ખું કરી નાખ્યું. કેટલું ચોખ્ખું કર્યું છે. આહાહા...! યથાર્થ યથાર્થ વસ્તુ.

ભગવાનઆત્મા. જ્ઞાનસ્વભાવથી તો શક્તિરૂપે, કારણજ્ઞાનરૂપ તો ત્રિકાળ અંદરમાં પડ્યો છે. આહાહા...! ધ્રુવ, એ ધ્રુવ જ્ઞાન જે ત્રિકાળી અવિનાશી છે, તેનો અંતરમાં આશ્રય કરવો, તેમાં એકાગ્ર થવું, અંદરમાં જે ગુણ છે ત્યાં વર્તમાન પર્યાયને લઈ જાવી. આહાહા...! ઊંડા ઊતરી જવું, ઊંડે. દરિયામાં-સમુદ્રમાં નીચે જેમ મોતી હોય તો ઊંડો ઊતરે તો મોતી હાથમાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? દરિયામાં ઉપર ઉપર જાય તો મળે? અંદર મોતી હોય એ ઉપરથી મળે? એમ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાન દરિયો છે અંદર.. આહાહા...! એ જ્ઞાનસ્વભાવરૂપી નિજસ્વભાવજ્ઞાન દરિયો, એમાં પ્રવેશ કરે. પર્યાયમાં નહિ, રાગમાં નહિ, ગુણમાં પ્રવેશ કરે એમ કહે છે. આહાહા...! પ્રવેશનો અર્થ? એમાં એકાગ્ર થવું. જુઓ! આ રીત. કેવળજ્ઞાન અથવા મોક્ષ પામવાની રીત. કેટલાકે તો જિંદગીમાં સાંભળ્યું પણ નહિ હોય. કહે મોક્ષ થાય.. મોક્ષ થાય... ધર્મ કરીએ તો. પણ ધર્મ શું? મોક્ષ શું? તને ખબર જ નથી.

મુમુક્ષુ :- કર્મનો ક્ષય થાય ત્યારે થાય ને.

ઉત્તર :- કર્મ તો એને ઘરે રહ્યા. કર્મનો ક્ષય થાય તો કેવળજ્ઞાન થાય એ વાત અહીંયા છે જ નહિ. અહીંયાં તો ક્ષાયિકસમક્રિત થયું છે તો તેનાથી કેવળજ્ઞાન થાય એ પણ નહિ. અહીંયાં તો ચાર જ્ઞાનની સમ્યક્ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય, તો તેનાથી કેવળજ્ઞાન થાય એમ પણ નહિ. અને અંતર આત્મામાં અનંતઆનંદ પડ્યો છે, તો આનંદના આશ્રયથી કેવળજ્ઞાન થાય એમ પણ નહિ. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! ટીકા, જુઓ! આ શાસ્ત્ર. વર્તમાનમાં તો બધું ધૂળધમાહા... આમ કરું, તેમ કરું, સુધારા કરું, શેના સુધારા? તત્ત્વમાં સુધારા થયા વગર સુધારો કહેવો કોને? સમજાણું કાંઈ? જેને કલ્યાણ કરવું છે તો વાત છે. સમજાણું

કાંઈ? બહારમાં દેખાવ કરવો હોય કે અમે ધર્મ કરીએ છીએ. આમ છે, તેમ છે. હો, દુનિયામાં બહાર પડો એટલે સંસારમાં પડો. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, ‘કાર્ય તો સકળવિમળ...’ બસ, કાર્યમાં આટલો શબ્દ વાપર્યો. ‘કેવળજ્ઞાન છે. અને તેનું કારણ પરમ પારિણામિકભાવે રહેલું ત્રિકાળનિરૂપાધિરૂપ...’ કેવળજ્ઞાન તો નવું ઉત્પન્ન થાય છે. આ જ્ઞાન તો ત્રિકાળ નિરૂપાધિ અંદર છે. ઉપાધિ તો કોઈ છે જ નહિ. કર્મના અભાવની અપેક્ષા પણ નથી. કર્મના નિમિત્તની તો નહિ પણ કર્મના અભાવની પણ અપેક્ષા નથી. તે તો ત્રિકાળ નિરૂપાધિક તત્ત્વ છે. કહો, આ સેઠી ‘જયપુર’ના રહેનાર છે. ‘જયપુર’ તો જૈનનું મોટું ગામ કહેવાય. ‘જૈનપુરી’ લ્યો. આહાહા..! ભાઈ! તારો વાસ્તવિક સ્વભાવ શું છે તે કદી સાંભળ્યો જ નથી. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- આ વાત આખા હિન્દુસ્તાનમાં નથી તો જયપુરમાં ક્યાંથી આવે?

ઉત્તર :- આત્મામાં તો છે. બધું આત્મામાં છે. આહાહા..!

કેવળજ્ઞાનનું કારણ, એક એક ગુણની પર્યાયનું કારણ, કેવળજ્ઞાન પર્યાય છે ને? કેવળજ્ઞાન કાર્ય કહો, કેવળજ્ઞાન પર્યાય કહો, કે દશા કહો, કે અવસ્થા કહો, એ સ્વભાવિક કેવળજ્ઞાનની પર્યાય સકળવિમળ છે. અને એ કાર્યનું કારણ ત્રિકાળ નિરૂપાધિ જ્ઞાનગુણ ધ્રુવ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? અહીં તો હજી વાંધા ઉઠાવવા છે, ભાઈ! એ વ્યવહારથી થાય, આવો વ્યવહાર કરે તો નિશ્ચય થાય. હવે આટલા વાંધા. અરે..! ભગવાન સાંભળ તો ખરો, ભાઈ! અહીં તો (કહે છે), વ્યવહારથી તો નહિ, પણ નિશ્ચયથી પણ જે પોતાના સ્વભાવના આશ્રયથી મોક્ષમાર્ગની પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ, તેનાથી પણ કેવળજ્ઞાન નહિ એમ કહે છે. કહો, ‘રતિભાઈ’! તમારે શ્વેતાંબરમાં હતું કાંઈ? તમે સ્થાનકવાસી હતા ને? આ સ્થાનકવાસી, તમે દેરાવાસી. તમારી તો ખબર છે ને. આ ‘ચુનીભાઈ’! સ્થાનકવાસી છે. આહાહા..! વાસીમાં વાસી રહી ગયું.

ભગવાનઆત્મા.. આ..હા..! કેવી વાત કરી છે! ગજબ વાત કરી છે! ઓહોહો..! તીર્થંકરના પેટ ખોલીને મૂક્યા છે. ભાઈ! તારે કેવળજ્ઞાન જોઈએ, કેવળજ્ઞાનની અવિનાશી કાર્યદશા થાય, કાયમ રહે એમ લીધું ને અહીં તો? છે તો એક સમયની પર્યાય. પણ તે ઉત્પન્ન થયું તો એવું ને એવું કેવળજ્ઞાન સાદિઅનંત રહેશે. એ કેવળજ્ઞાનનું કારણ અંદર જ્ઞાનગુણ સ્વભાવ છે, તેને દષ્ટિમાં લઈને, જ્ઞાનની પર્યાયમાં તેને જ્ઞાનમાં ધ્યેય બનાવીને, એકાગ્ર થવાથી કેવળજ્ઞાન થશે. ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- અંદરમાં છે. બહારથી ક્યાંથી આવશે? અંદરમાં પણ એક એક ગુણની પર્યાય તે ગુણના કારણે આવશે, એમ કહે છે. કેટલી સ્વતંત્રતા અને સ્પષ્ટતા!

‘કેવળ વિભાવરૂપ જ્ઞાનો ત્રણ છે :...’ લ્યો. સ્વભાવજ્ઞાનના બે ભાગ આવી ગયા. ‘કેવળ વિભાવરૂપ જ્ઞાન ત્રણ છે : કુમતિ, કુશ્રુત અને વિભંગ.’ એ પણ મતિ-શ્રુત અને વિભંગ

અજ્ઞાન એ પણ પોતાના ચૈતન્યને અનુસરીને થાય છે. એમ સિદ્ધ કરવું છે ને? કર્મનો નાશ થઈને થયું છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘આ ઉપયોગના ભેદરૂપ જ્ઞાનના ભેદો, હવે કહેવામાં આવતા બે સૂત્રો દ્વારા (૧૧ને ૧૨મી ગાથા દ્વારા) જાણવા.’ આગળ કહેશે.

‘ભાવાર્થ :-..’ ભાવાર્થ છે ને એ? ‘ચૈતન્યાનુવિધાયી પરિણામ તે ઉપયોગ છે.’ કાલે આવ્યું હતું. પણ કાલે ગુજરાતીમાં આવ્યું હતું, ભાઈ! આજે પાછું હિન્દીમાં આવી ગયું. આહાહા...! ભગવાન તારો માર્ગ કંઈક જુદો છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થકરદેવના મુખથી નીકળેલી વાત આગમમાં... એમ કહ્યું ને? આગમે આમ કહ્યું છે, એમ આવ્યું હતું ને? આગમે આવા તત્ત્વ કહ્યા છે. શું કહ્યું? સર્વજ્ઞ ભગવાન, તેમની વાણી, તેમાં છ દ્રવ્ય કહ્યા. તે વાત ચાલે છે. તેમાં પણ આત્મદ્રવ્યમાં કેવળજ્ઞાન કેમ ઉત્પન્ન થાય, આગમમાં શું કહ્યું છે? શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે? તે વાત ચાલે છે.

ભગવાનના આગમમાં એમ કહ્યું, કે કેવળજ્ઞાનનું કાર્ય જ્યારે ઉત્પન્ન થાય છે એ અંતર જ્ઞાનગુણના કારણથી ઉત્પન્ન થાય છે. એમ આગમે કહ્યું છે. ભગવાને એમ કહ્યું, તો વાણીમાં એમ આવ્યું. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આ વાણી જુઓ! ‘પરમાગમ’ શાસ્ત્ર. એ શ્વેતાંબરની વાણીમાં એ વાત છે જ નહિ. આ તો એક સમજવા માટે (વાત છે), હોં! કોઈ સાથેના વિરોધની વાત નથી. તે પણ આત્મા છે. કોઈ પ્રત્યે વિરોધ કરવો, દ્વેષ કરવો એ વાત છે નહિ. બધા આત્મા છે. પણ વસ્તુનું સ્વરૂપ આ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

અહીં તો શું આવ્યું અત્યારે ? કે ભગવાનની વાણી પરમાગમ અને પરમાગમમાં આમ કહ્યું છે. તેમના (શ્વેતાંબરના) ૩૨-૪૫ સૂત્ર છે તો એમાં આ વાત છે જ નહિ. અર્થે તો બધું જોયું છે ને. સમજાણું કાંઈ? ૪૫-૩૨માં કરોડો શ્લોકો. ટીકામાં ક્યાંક થોડું લઈને નાખ્યું હોય, પણ વસ્તુમાં નથી. આહાહા...! પણ તમે કેટલા વર્ષ ત્યાં મૂંડાવ્યું છે ને? કેટલા વર્ષ થયા?

મુમુક્ષુ :- ૫૫ વર્ષ.

ઉત્તર :- ૫૫ વર્ષ. શ્વેતાંબરમાં ખૂબ ક્રિયાકાંડ કરતા કરતા...

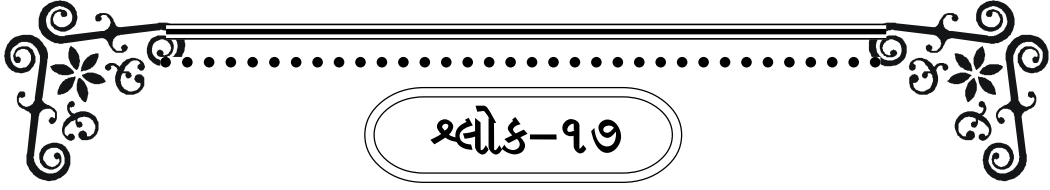
‘ચૈત્યાનુવિધાયી પરિણામ તે ઉપયોગ છે.’ આ વ્યાખ્યા. ભગવાનઆત્મા તેનો ચૈતન્યગુણ, તેને અનુસરીને દશા થાય તેને ઉપયોગ કહે છે. ચૈતન્ય એક આત્માનો ચૈતન્યગુણ. આત્મા દ્રવ્ય-વસ્તુ, તેનો ચૈતન્યગુણ. તેનું અનુસરણ કરીને પરિણામ, જે અવસ્થા થાય તેને ઉપયોગ કહે છે. તે ‘ઉપયોગ બે પ્રકારનો છે : (૧) જ્ઞાનોપયોગ અને (૨) દર્શનોપયોગ. જ્ઞાનોપયોગના પણ બે પ્રકાર છે : (૧) સ્વભાવજ્ઞાનોપયોગ અને (૨) વિભાવજ્ઞાનોપયોગ. સ્વભાવજ્ઞાનોપયોગ પણ બે પ્રકારનો છે : (૧) કાર્યસ્વભાવજ્ઞાનોપયોગ (અર્થાત્ કેવળજ્ઞાનોપયોગ) અને (૨) કારણસ્વભાવજ્ઞાનોપયોગ (અર્થાત્ સહજજ્ઞાનોપયોગ).’

નીચે નોટ. 'સહજજ્ઞાનોપયોગ પરમ પારિણામિકભાવે સ્થિત છે.' હમણા આવી ગયું એ. આહાહા..! વસ્તુ-વસ્તુ ભગવાનઆત્મા, તેમાં જ્ઞાનગુણ, ચૈતન્યના નૂર-પૂર અંદર પડ્યા છે. આહાહા..! એ 'પરમ પારિણામિકભાવે સ્થિત છે તેમ જ ત્રણે કાળે ઉપાધિ રહિત છે;...' આત્માનો જ્ઞાનસ્વભાવ ત્રિકાળી નિરૂપાધિ, (ઉપાધિ) રહિત છે. 'તેમાંથી (સર્વને જાણનારો) કેવળજ્ઞાનોપયોગ પ્રગટે છે.' તેમાંથી કેવળજ્ઞાનની દશા પ્રગટે છે. 'માટે સહજજ્ઞાનોપયોગ કારણ છે અને કેવળજ્ઞાન ઉપયોગ કાર્ય છે.' છે નીચે? ભગવાનઆત્મામાં સહજજ્ઞાનોપયોગ ત્રિકાળ, ત્રિકાળજ્ઞાનોપયોગ જે પડ્યો છે તે કારણ છે અને કેવળજ્ઞાનોપયોગ કાર્ય છે. આહાહા..! આવું કારણ અને કાર્ય, જુઓ તો ખરા! કારણ-કાર્ય જાણ્યા એ બધું જાણ્યા. એ 'ચિદ્વિલાસ'માં આવે છે ને? ભાઈ! જૈનદર્શનનું યથાર્થ કારણ-કાર્ય જાણે તો બધું જાણે. આહાહા..! કારણ-કાર્ય આ.

'આમ હોવાથી સહજજ્ઞાનોપયોગને કારણસ્વભાવજ્ઞાનોપયોગ કહેવાય છે અને કેવળજ્ઞાનોપયોગને કાર્યસ્વભાવજ્ઞાનોપયોગ કહેવાય છે.' લ્યો. આવી વ્યાખ્યા! આ કંદમૂળ ન ખાવા, આ વ્રત પાળવા, આ સમ્મેદશિખરની જાત્રા કરવી એમાં તો ઠીક પડે. ભાઈ! તેમાં તો રાગની મંદતા હોય તો પુણ્ય છે. ધર્મ-બર્મ છે નહિ. શાંતિથી જેમણે આત્માનું જે વાસ્તવિક તત્ત્વ છે તેની સમજ કરવી હોય તો આ છે. બાકી તો બધે હો...હા.. હો..હા.. ચાલે છે, ચાલો, સંસાર અનાદિનો છે તો ચાલે છે. અંદર સહજજ્ઞાન થઈ ગયું ને?

હવે 'વિભાવજ્ઞાનોપયોગ પણ બે પ્રકારનો છે :...' એ આગળ આવશે. '(૧) સમ્યક્ વિભાવજ્ઞાનોપયોગ અને (૨) મિથ્યા વિભાવજ્ઞાનોપયોગ (અર્થાત્ કેવળ વિભાવજ્ઞાનોપયોગ). સમ્યક્ વિભાવજ્ઞાનોપયોગના ચાર ભેદો (સુમતિ જ્ઞાનોપયોગ, સુશ્રુતજ્ઞાનોપયોગ, સુઅવધિજ્ઞાનોપયોગ અને મન:પર્યયજ્ઞાનોપયોગ)' એ વિભાવ કહેવામાં આવે છે. છે સમ્યક્જ્ઞાન પણ હજી અપૂર્ણ છે એ અપેક્ષાથી તેને વિભાવ કહેવામાં આવે છે. વાસ્તવિક પૂર્ણતા નથી માટે વિભાવ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? ઇન્દ્રિય પૂર્ણ ન હોય તો વિકલેન્દ્રિય કહે છે ને? એમ જ્ઞાન પૂર્ણ નથી તો તેને વિભાવજ્ઞાન કહ્યું. આહાહા..!

'હવેની બે ગાથાઓમાં કહેશે. મિથ્યા વિભાવજ્ઞાનોપયોગના અર્થાત્ કેવળ વિભાવજ્ઞાનોપયોગના ત્રણ ભેદો છે : (૧) કુમતિજ્ઞાનોપયોગ, (૨) કુશ્રુતજ્ઞાનોપયોગ અને (૩) વિભંગજ્ઞાનોપયોગ અર્થાત્ કુઅવધિજ્ઞાનોપયોગ. (હવે દસમી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :)

શ્લોક-૧૭

(માલિની)

અથ સકલજિનોક્તજ્ઞાનભેદં પ્રબુદ્ધાવ
પરિહૃતપરભાવઃ સ્વસ્વરૂપે સ્થિતો યઃ ।
સપદિ વિશતિ યત્તચ્ચિચ્ચમત્કારમાત્રં
સ ભવતિ પરમશ્રીકામિનીકામરૂપઃ ॥૧૭॥

[શ્લોકાર્થ :-] જિનેદ્રકથિત સમસ્ત જ્ઞાનના ભેદોને જાણીને જે પુરુષ પરભાવોને પરિહરી નિજ સ્વરૂપમાં સ્થિત રહ્યો થકો શીઘ્ર ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર તત્ત્વમાં પેસી જાય છે-ઊંડો ઊતરી જાય છે, તે પુરુષ પરમશ્રીરૂપી કામિનીનો વલ્લભ થાય છે (અર્થાત્ મુક્તિસુંદરીનો પતિ થાય છે). ૧૭.

શ્લોક-૧૭ ઉપર પ્રવચન

‘વિશતિ’ નો અર્થ કર્યો, નહિ? ‘વિશતિ’ એવો શબ્દ હશે. વિશદ્. ૧૭મો કળશ. પાનું ૨૬. અમને હિન્દી નથી આવડતી, થોડી થોડી (આવડે છે). અમારે સત્તર કહે છે, એક અને સાતને સત્તર કહે છે અને સાત અને શૂન્યને સીત્તર કહે છે.

અથ સકલજિનોક્તજ્ઞાનભેદં પ્રબુદ્ધાવ
પરિહૃતપરભાવઃ સ્વસ્વરૂપે સ્થિતો યઃ ।
સપદિ વિશતિ યત્તચ્ચિચ્ચમત્કારમાત્રં
સ ભવતિ પરમશ્રીકામિનીકામરૂપઃ ॥૧૭॥

બે શબ્દ આકરા-ભારે. ‘સપદિ વિશતિ’ શીઘ્રપણે અંદર પ્રવેશ કર. આહાહા...! ત્વરાથી. ‘શ્રીમદ્’માં આવ્યું ને એ? ત્વરાથી થાવ. ત્વરાથી તજો. એમ આ ‘સપદિ’ નો અર્થ ત્વરા છે. અને ‘વિશતિ’ અંદર પ્રવેશ કર. નીચે તેનો અર્થ.

શ્લોકાર્થ :- ‘જિનેદ્રકથિત...’ જિનેદ્રકથિત-વીતરાગ પરમેશ્વરે કહેલો. આવ્યું ને? જિનેદ્ર અને આગમ કહ્યું હતું ને? આગમમાં એમ કહ્યું. તો ‘જિનેદ્રકથિત...’ વીતરાગ પરમેશ્વર પૂર્ણ પરમાત્મા. જેની દશા પૂર્ણ વીતરાગ થઈ ગઈ છે. અંતર સ્વભાવમાં એકાકાર થઈને,

વીતરાગ સ્વભાવ છે, ચારિત્ર સ્વભાવ છે તેનો આશ્રય કરવાથી ભગવાનને વીતરાગભાવ ઉત્પન્ન થયો. એવા 'જિર્નેદ્રકથિત સમસ્ત જ્ઞાનના ભેદોને જાણીને...' બધા જ્ઞાનના ભેદોને જાણીને કરવું શું?

'જે પુરુષ પરભાવોને પરિહરી...' વિકલ્પાદિ પરભાવનું લક્ષ છોડીને 'નિજ સ્વરૂપમાં સ્થિત રહ્યો થકો...' પોતાનો જ્ઞાનસ્વભાવ ભગવાન, નિજ સ્વરૂપમાં સ્થિત રહ્યો થકો, અંદરમાં રહ્યો થકો. રાગને છોડીને અને એક સમયની પર્યાય તરફનું પણ લક્ષ છોડીને. 'નિજ સ્વરૂપમાં સ્થિત રહ્યો...' પોતાનું કાયમી ધ્રુવ સ્વરૂપ, તેમાં રહ્યો થકો 'શીઘ્ર...' એ 'સપદિ' નો અર્થ છે. 'સપદિ' એટલે શીઘ્ર. અને પછી 'વિશતિ' 'ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર તત્ત્વમાં પેસી જાય છે...' આહાહા...! છે ને? 'વિશતિ યત્તચ્ચિચ્ચમત્કારમાત્ર' આ ચૈતન્યચમત્કાર સૃષ્ટિના લક્ષમાં નથી. અંતરમાં ભગવાન ચૈતન્યચમત્કાર એવો પોતાનો નિજ સ્વભાવ, તેમાં શીઘ્રપણે જે આત્મા અંતરમાં 'ઊંડો ઊતરી જાય છે,...' પ્રવેશ કરે છે. તેને કેવળજ્ઞાન થઈ જાય છે. આહાહા...! લ્યો. 'પોપટભાઈ'!

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની શરૂઆતમાં ધર્મની પહેલી દશા અંતર્મુખ થઈને થાય છે. પણ અહીં તો પૂર્ણની વાત કરવી છે ને? સમ્યગ્દર્શન જે ધર્મની પહેલી સીઢી, તે સમ્યગ્દર્શનનું પણ કારણ તે આત્મદ્રવ્ય છે. ત્રિકાળી ધ્રુવ. આખું દ્રવ્ય લ્યો તો. નહિતર અંદર શ્રદ્ધાગુણ છે. ત્રિકાળી શ્રદ્ધાગુણ પરમપારિણામિક સ્વભાવમાં સ્થિત છે. એવા દ્રવ્ય સ્વભાવનો અંતર્મુખ આશ્રય કરીને સમ્યગ્દર્શન થાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રના આશ્રયથી સમ્યગ્દર્શન નથી થતું. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિનો વિકલ્પ ઊઠે તેના આશ્રયથી સમ્યગ્દર્શન નથી થતું. એમ એક સમયની વ્યક્ત પર્યાયના આશ્રયથી સમ્યગ્દર્શન નથી થતું. અહીંની અપેક્ષાથી સમ્યગ્દર્શન ત્રિકાળ શ્રદ્ધાગુણ જે પરમસ્વભાવમાં પડ્યો છે, તેના આશ્રયથી સમ્યગ્દર્શન થાય છે. 'શાંતિભાઈ'! ભારે, ભાઈ! અહીં તો નવતત્ત્વની શ્રદ્ધા કરો, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા એ સમ્યગ્દર્શન. હેરાન-હેરાન કરી નાખ્યા છે.

મુમુક્ષુ :- કરતા કરતા આગળ વધારો.

ઉત્તર :- ઝેર પીતા-પીતા અમૃતનો ઓડકાર આવશે. એમ ક્યારેય બનતું નથી. લસણ ખાતા ખાતા કસ્તુરીનો ઓડકાર આવે છે? રાગ ઝેર છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોણ છોડે? છોડે કોણ અને મૂકે કોણ? સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનીને પણ આવે છે. આવે છે તો આવો, જાણવા લાયક છે, આદરવા લાયક નથી. તેના કારણથી થાય છે. ભારે આકરું. તમારા ગામના કોઈક કબીરનું હતું. 'ભુરાભાઈ'ની સાથે કોઈક આવ્યા હતા. કબીરના કો'ક કણબી (હતા). મોટી અધ્યાત્મની વાત બોલતા હતા. ઘણા વર્ષ પહેલાની વાત છે. બજારમાં ઓરડો છે ત્યાં ઊતર્યા હતા. ત્યાં બજારમાં મોટો ઓરડો છે ને ત્યાં.

પછી રાત્રે ‘ભુરાભાઈ’ અને ... ‘કલ્પવેદિક’ નામની કોઈ મોટી સજ્જાય છે એની. વસ્તુમાં કાંઈ નહિ પણ આમ અધ્યાત્મિક વાત કરે. કણબી હતા. ‘ભુરાભાઈ’નો એને સંગ હતો. આ તો જિનેન્દ્રકથિત વાત તો બીજે ક્યાંય છે નહિ. આહાહા...! ભલે અધ્યાત્મની વાત કરી.

વસ્તુ જ્યાં અંતર્મુખ ભગવાન શક્તિનો પિંડ છે. એ શક્તિનો સ્પર્શ પણ કર્યો નહિ ત્યાં તો, ત્રણ બોલ થઈ ગયા. દ્રવ્ય વસ્તુ, શક્તિવાન, શક્તિવાન એક, શક્તિ અનંત અને અનંત શક્તિના આશ્રયથી ઉત્પન્ન થનારી પર્યાય પણ અનંત. એ વાત સર્વજ્ઞ સિવાય, જિનેન્દ્ર સિવાય ક્યાંય છે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

‘શીઘ્ર ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર તત્ત્વ...’ જુઓ! આ તત્ત્વ. ‘શ્રીમદે’ કહ્યું છે ને? ગુપ્ત ચૈતન્યચમત્કાર સૃષ્ટિના લક્ષમાં નથી. એવો શબ્દ છે. ગુપ્ત ચૈતન્યચમત્કાર સૃષ્ટિના લક્ષમાં નથી. ભગવાનઆત્મામાં અંદર ગુપ્ત ચમત્કાર પડ્યો છે. અંદર શક્તિરૂપ નિધાન પડ્યું છે એ ગુપ્ત ચમત્કાર છે. સમજાણું કાંઈ? રાગનું મહાત્મ્ય, નિમિત્તનું મહાત્મ્ય, એક સમયની વર્તમાન અવસ્થાનું મહાત્મ્ય પણ ગુપ્ત ચમત્કાર આને કહે છે. ચૈતન્યચમત્કાર! અંતરમાં ચૈતન્યચમત્કાર સ્વભાવરૂપ ભગવાન, તેમાં શીઘ્ર પ્રવેશ કરે છે, સ્પર્શ છે. પર્યાયમાંથી નીકળીને ઊંડે ઊંડે ધ્રુવમાં જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- શીઘ્રતાની પ્રેરણા આપી છે.

ઉત્તર :- શીઘ્રતા. પહેલા વ્યવહાર કરવો નહિ, એમ કહે છે. પહેલા વ્યવહાર કરો તો આમ થાય જ નહિ. વસ્તુના સ્વભાવનું ભાન થવામાં વ્યવહારની અપેક્ષા નથી. ‘પંડિતજી’ !

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- તે તરફની દષ્ટિ છોડી દે. રાગાદિ વિકલ્પ એ તો વિકાર છે. વિકારનું લક્ષ છોડી દે. સ્વભાવનું લક્ષ કર, ચૈતન્યચમત્કારમાં ઘૂસી જા. ‘ઊંડો ઊતરી જાય છે,...’ જુઓ! ઊંડો ઊતરી જાય છે. ઊંડે... ઊંડે.. ઊંડે... પાતાળનો પત્તો લેવા અંદર જાય છે એમ કહે છે. આહાહા...! વાત પણ સાંભળી ન હોય. એય...! ‘પોપટભાઈ’! આહાહા...! સર્વજ્ઞ જિનેન્દ્ર પરમેશ્વરે કહેલો માર્ગ આવો છે.

‘શીઘ્ર ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર...’ પ્રભુ ભગવાનઆત્મા! કેવળજ્ઞાનની પર્યાયની વાત છે ને. ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર ભગવાનઆત્મા ધ્રુવ. ધ્રુવ સ્વભાવ, જ્ઞાયકભાવ, એકરૂપ ભાવ, સદૃશભાવ, નિત્યભાવ, અચળભાવ, અભેદભાવ, એમાં ઊંડો ઊતરી જા. અંદરમાં જા. ઊંડો ઊતરી જા, તને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. ‘તે પુરુષ પરમશ્રીરૂપી કામિનીનો વલ્લભ થાય છે. (અર્થાત્ મુક્તિસુંદરીનો પતિ થાય છે).’ એને મુક્તિરૂપી દશા પ્રગટ થાય છે. આહાહા...! આ માર્ગ છે. ‘જયપુર’માં આવે છે. આવી વાત લોકોને મુશ્કેલ પડે. ઝઘડા, વાદવિવાદ ઉત્પન્ન થાય. એય...! ‘પંડિતજી’! તમે તો બે જણા ‘જયપુર’ના છો, તમે શેના બોલો ? ‘જયપુર’ની હા પાડી છે ને. એ કાંઈ શેઠિયા ના પાડે. આ ‘પંડિતજી’ જયપુરના છે. મેં એમ કહ્યું, ‘જયપુર’માં

આ કેમ ચાલે, કેમ માને? લોકોને વિરોધ કરે.

મુમુક્ષુ :- ... માનવાવાળા ઘણા છે.

ઉત્તર :- શેઠિયા અસ્તિ બોલનારા છે ને. આહાહા...! અરે...! ભગવાન! માર્ગ તો પ્રભુ તારો ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં આવો છે, હોં! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહેલો માર્ગ. આહાહા...! જુઓને! એક શબ્દ ગોઠવ્યો છે ને.

‘સપદિ વિશતિ યત્તચ્ચિચ્ચમત્કારમાત્રં’ ભગવાનઆત્મા પોતાનો ચિત્ત્યમત્કાર, એમાંથી અનંતી... અનંતી... અનંતી... કેવળજ્ઞાન પર્યાય ઉત્પન્ન થાય, એવો ચિત્ત્યમત્કાર ભગવાન અંદર પડ્યો છે. તેને શીઘ્ર અવિલંબ-વિલંબ છોડીને. ‘ભીખાભાઈ’! પહેલા આ કરું અને પહેલા આ કરું, પછી આ એમ નહિ, એમ કહે છે. ભારે! ગજબ કર્યું છે. થોડું સાંભળી તો લઉં, સમજી તો લઉં, પહેલા સમજી તો લઉં, એની પણ અહીં ના પાડે છે. એય...! ‘રામજીભાઈ’! આહાહા...! ‘સપદિ’માં એમ આવે છે કે નહિ? આમાં ઉગ્ર-એકદમ. પહેલું આ કરી લઉં, આ કરી લઉં, આ કરીને પછી આ કરીશ, આ કરીને પછી આ કરીશ એમ નહિ. આહાહા...! એ.. ‘કાંતિભાઈ’! થતાં-થતાં થશે. પહેલા વ્યવહાર સુધારો પછી (થશે). આહાહા...! વીતરાગમાર્ગ... સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગતા બતાવે છે. પરની અપેક્ષા રાખે એ તો રાગ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? વીતરાગધર્મ છે. વીતરાગ ધર્મ એટલે નિર્દોષ ધર્મ. વીત એટલે નહિ. રાગ નહિ, દ્વેષ પણ નહિ. કંઈ નહિ. એવો માર્ગ છે આ.

કહે છે, ભગવાન તારી દષ્ટિ પહેલા ચિત્ત્યમત્કારમાં જવી જોઈએ. ચારે તરફથી દષ્ટિ હટાવીને એક ધ્રુવ ચૈતન્ય ભગવાન ઉપર તારી દષ્ટિનું ધ્યેય, જુકાવ, વલણ હોવું જોઈએ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ‘તે પુરુષ...’ જે કોઈ આત્મા આમ કરશે એ પુરુષ મુક્તિસુંદરીનો પતિ થશે. મુક્તિની નિર્મળ પર્યાય પ્રાપ્ત થશે. આ વાત છે, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- અમને કેવળજ્ઞાન આમ થયું છે, આ વિધિથી થયું છે તો તમને વાણી દ્વારા કહીએ છીએ, આગમમાં એમ કથન છે. એથી વિરુદ્ધ કથન હોય એ આગમ નહિ. આહાહા...! ભારે વાત, ભાઈ! ક્યાંક વ્યવહારથી કહ્યું છે ને. પણ એ વ્યવહારથી જ્ઞાન કરાવ્યું છે. વ્યવહારથી થાય છે એવી ચીજ નથી. ઓહો...! જેને એક આત્મા ચૈતન્યમત્કારની જ્યાં અપેક્ષા છે, બીજી કોઈ અપેક્ષા છે નહિ. એવો માર્ગ વીતરાગનો છે. એ દસ ગાથા થઈ.

મુમુક્ષુ :- ધન લૂંટાય છે. લેવું હોય તે લે.

ઉત્તર :- ૧૧-૧૨ ગાથા. ૧૦ ગાથા થઈ.

મુમુક્ષુ :- નિજની સંપત્તિ મળી ગઈ છે.

ઉત્તર :- હા. તારી સંપત્તિ તારી પાસે પરિપૂર્ણ છે. ક્યાંય જવા-આવવાનું છે નહિ. આહાહા...! હવે ૧૧-૧૨.

गुथा-११-१२

केवलमिन्द्रियरहियं असहायं तं सहावणाणं ति ।
 सण्णाणिदरवियप्पे विहावणाणं हवे दुविहं ॥११॥
 सण्णाणं चउभेयं मदिसुदओही तहेव मणपज्जं ।
 अण्णाणं तिवियप्पं मदियाई भेददो चेव ॥१२॥

केवलमिन्द्रियरहितं असहायं तत्स्वभावज्ञानमिति ।
 संज्ञानेतरविकल्पे विभावज्ञानं भवेद् द्विविधम् ॥११॥
 संज्ञानं चतुर्भेदं मतिश्रुतावधयस्तथैव मनःपर्ययम् ।
 अज्ञानं त्रिविकल्पं मत्यादेर्भेदतश्चैव ॥१२॥

अत्र च ज्ञानभेदलक्षणमुक्तम् । निरुपाधिस्वरूपत्वात् केवलम्, निरावरणस्वरूपत्वात् क्रमकरणव्यवधानापोढम्, अप्रतिवस्तुव्यापकत्वात् असहायम्, तत्कार्यस्वभावज्ञानं भवति । कारणज्ञानमपि तादृशं भवति । कुतः, निजपरमात्मस्थितसहजदर्शनसहजचारित्र-सहजसुखसहजपरमचिच्छक्तिनिजकारणसम-यसारस्वरूपाणि च युगपत् परिच्छेत्तुं समर्थत्वात् तथाविधमेव । इति शुद्धज्ञानस्वरूपमुक्तम् ।

इदानीं शुद्धाशुद्धज्ञानस्वरूपभेदस्त्वयमुच्यते । अनेकविकल्पसनाथं मतिज्ञानम् उपलब्धिभावानोपयोगच्च अवग्रहादिभेदाच्च बहुबहुविधादिभेदाद्वा । लब्धिभावनाभेदाच्छ्रुतज्ञानं द्विविधम् । देशसर्वपरमभेदादवधिज्ञानं त्रिविधम् । ऋजुविपुलमतिविकल्पान्मनःपर्ययज्ञानं च द्विविधम् । परमभावस्थितस्य सम्यग्दृष्टेरेतत्संज्ञानचतुष्कं भवति । मतिश्रुतावधिज्ञानानि मिथ्यादृष्टिं परिप्राप्य कुमतिकुश्रुतविभंगज्ञानानीति नामान्तराणि प्रपेदिरे ।

अत्र सहजज्ञानं शुद्धान्तस्तत्त्वपरमत्वव्यापकत्वात् स्वरूपप्रत्यक्षम् । केवलज्ञानं सकलप्रत्यक्षम् । 'रूपष्वधेः' इति वचनादवधिज्ञानं विकलप्रत्यक्षम् । तदनन्तभागवस्त्वंशग्राहकत्वान्मनःपर्ययज्ञानं च विकलप्रत्यक्षम् । मतिश्रुतज्ञानद्वितयमति परमार्थतः परोक्षं व्यवहारतः प्रत्यक्षं च भवति ।

किं च उक्तेषु ज्ञानेषु साक्षान्मोक्षमूलमेकं निजपरमतत्त्वनिष्ठसहजज्ञानमेव । अपि च पारिणामिकभावस्वभावेन भव्यस्य परमस्वभावत्वात् सहजज्ञानादपरमुपादेयं न समस्ति ।

अनेन सहजचिद्धिलासरूपेण सदा सहजपरमवीतरागशर्मामृतेन अप्रतिहतनिरावरणपरम-चिच्छक्तिरूपेण सदान्तर्मुखे स्वस्वरूपाविचलस्थितिरूपसहजपरमचारित्रेण त्रिकालेष्वव्युच्छिन्नतया

સદા સન્નિહિતપરમચિદ્રૂપશ્રદ્ધાનેન અનેન સ્વભાવાનંતચતુષ્ટયેન સનાથમ્ અનાથમુક્તિસુન્દરીનાથમ્
આત્માનં ભાવયેત્ । इत्यनेनोपन्यासेन संसारव्रततिमूललवित्रेण ब्रह्मोपदेशः कृत इति ।

અસહાય, ઈન્દ્રિવિહીન, કેવળ, તે સ્વભાવિક જ્ઞાન છે;
સુજ્ઞાન ને અજ્ઞાન-એમ વિભાવજ્ઞાન દ્વિવિધ છે. ૧૧.
મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન:પર્યય-ભેદ છે સુજ્ઞાનના;
કુમતિ, કુઅવધિ, કુશ્રુત-એ ત્રણ ભેદ છે અજ્ઞાનના. ૧૨.

અન્વયાર્થ :- [કેવલમ્] જે (જ્ઞાન) કેવળ, [ઈન્દ્રિયરહિતમ્] ઈન્દ્રિયરહિત અને
[અસહાયં] અસહાય છે, [તત્] તે [સ્વભાવજ્ઞાનમ્] સ્વભાવજ્ઞાન છે;
[સંજ્ઞાનેતરવિકલ્પે] સમ્યગ્જ્ઞાન અને મિથ્યાજ્ઞાનરૂપ ભેદ પાડવામાં આવતાં, [વિભાવજ્ઞાન]
વિભાવજ્ઞાન [દ્વિવિધં ભવેત્] બે પ્રકારનું છે.

[સંજ્ઞાનં] સમ્યગ્જ્ઞાન [ચતુર્ભેદં] ચાર ભેદવાળું છે : [મતિશ્રુતાવધયઃ તથા એવ
મન:પર્યયમ્] મતિ, શ્રુત, અવધિ તથા મન:પર્યય; [અજ્ઞાનં ચ એવ] અને અજ્ઞાન
(મિથ્યાજ્ઞાન) [મત્યાદેઃ ભેદતઃ] મતિ આદિના ભેદથી [ત્રિવિકલ્પમ્] ત્રણ ભેદવાળું છે.

ટીકા :- અહીં (આ ગાથાઓમાં) જ્ઞાનના ભેદ કહ્યા છે.

જે ઉપાધિ વિનાના સ્વરૂપવાળું હોવાથી ^૧કેવળ છે, આવરણ વિનાના સ્વરૂપવાળું હોવાથી
ક્રમ, ઈન્દ્રિય અને (દેશ-કાળાદિ) ^xવ્યવધાન રહિત છે, એક એક વસ્તુમાં નહિ વ્યાપતું હોવાથી
(-સમસ્ત વસ્તુઓમાં વ્યાપતું હોવાથી) અસહાય છે, તે કાર્યસ્વભાવજ્ઞાન છે. કારણજ્ઞાન પણ
તેવું જ છે. શાથી? નિજ પરમાત્મામાં રહેલાં સહજદર્શન, સહજચારિત્ર, સહજસુખ અને
સહજપરમચિત્શક્તિરૂપ નિજકારણ સમયસારનાં સ્વરૂપોને યુગપદ્ જાણવાને સમર્થ હોવાથી
તેવું જ છે. આમ શુદ્ધ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ કહ્યું.

હવે આ (નીચે પ્રમાણે), શુદ્ધાશુદ્ધ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ અને ભેદ કહેવામાં આવે છે : ^૨ઉપલબ્ધિ,

૧. કેવળ = એકલું; નિર્ભેળ; શુદ્ધ.

x વ્યવધાન = આડ; પડદો; અંતર; આંતરું; વિઘ્ન.

૨. મતિજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું છે : ઉપલબ્ધિ, ભાવના અને ઉપયોગ. મતિજ્ઞાનાવરણનો ક્ષયોપશમ
જેમાં નિમિત્ત છે એવી અર્થગ્રહણશક્તિ (-પદાર્થને જાણવાની શક્તિ) તે ઉપલબ્ધિ છે; જાણેલા
પદાર્થ પ્રત્યે ફરીફરીને ચિંતન તે ભાવના છે; 'આ કાળું છે,' 'આ પીળું છે' ઇત્યાદિરૂપે
અર્થગ્રહણવ્યાપાર (-પદાર્થને જાણવાનો વ્યાપાર) તે ઉપયોગ છે.

ભાવના અને ઉપયોગથી તથા ^૧અવગ્રહાદિ ભેદથી અથવા ^૨બહુ, બહુવિધ વગેરે ભેદથી મતિજ્ઞાન અનેક ભેદવાળું છે. લબ્ધિ અને ભાવનાના ભેદથી શ્રુતજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. દેશ, સર્વ અને પરમના ભેદથી (અર્થાત્ દેશાવધિ, સર્વાવધિ અને પરમાવધિ એવા ત્રણ ભેદોને લીધે) અવધિજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું છે. ઋજુમતિ અને વિપુલમતિના ભેદને લીધે મન:પર્યયજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. પરમભાવમાં સ્થિત સમ્યગ્દષ્ટિને ^૩આ ચાર સમ્યગ્જ્ઞાનો હોય છે. મિથ્યાદર્શન હોય ત્યાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન 'કુમતિજ્ઞાન', 'કુશ્રુતજ્ઞાન' અને 'વિભંગજ્ઞાન' -એવાં નામાંતરોને (અન્ય નામોને) પામે છે.

અહીં (ઉપર કહેલાં જ્ઞાનોને વિષે) સહજજ્ઞાન, શુદ્ધ અંત:તત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વમાં વ્યાપક હોવાથી, ^૪સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ છે. કેવળજ્ઞાન સકલપ્રત્યક્ષ (સંપૂર્ણપ્રત્યક્ષ) છે. 'રુપિષ્વવધે:' (અવધિજ્ઞાનનો વિષય-સંબંધ રૂપી દ્રવ્યોમાં છે) એવું (આગમનું) વચન હોવાથી અવધિજ્ઞાન વિકલપ્રત્યક્ષ (એકદેશપ્રત્યક્ષ) છે. તેના અનંતમાં ભાગે વસ્તુના અંશનું ગ્રાહક (-જાણનારું) હોવાથી મન:પર્યયજ્ઞાન પણ વિકલપ્રત્યક્ષ છે. મતિજ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાન બન્ને પરમાર્થથી પરોક્ષ છે અને વ્યવહારથી પ્રત્યક્ષ છે.

વળી વિશેષ એ કે-ઉક્ત (ઉપર કહેલાં) જ્ઞાનોમાં સાક્ષાત્ મોક્ષનું મૂળ નિજપરમતત્ત્વમાં સ્થિત એવું એક સહજજ્ઞાન જ છે; તેમ જ સહજજ્ઞાન (તેના) પારિણામિકભાવરૂપ સ્વભાવને લીધે ભવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી, સહજજ્ઞાન સિવાય બીજું કાંઈ ઉપાદેય નથી.

આ સહજચિદ્ધિલાસરૂપે (૧) સદા સહજ પરમ વીતરાગ સુખામૃત (૨) અપ્રતિહત નિરાવરણ પરમ ચિત્શક્તિનું રૂપ, (૩) સદા અંતર્મુખ એવું સ્વસ્વરૂપમાં અવિચળ સ્થિતિરૂપ સહજ પરમ ચારિત્ર, અને (૪) ત્રણે કાળે અવિચ્છિન્ન (અતૂટક) હોવાથી સદા નિકટ એવી પરમ ચૈતન્યરૂપની શ્રદ્ધા-એ સ્વભાવ અનંતચતુષ્ટયથી જે સનાથ (સહિત) છે એવા આત્માને-અનાથ મુક્તિસુંદરીના નાથને-ભાવવો (અર્થાત્ સહજજ્ઞાનવિલાસરૂપે સ્વભાવઅનંતચતુષ્ટયુક્ત આત્માને ભાવવો-અનુભવવો).

આમ સંસારરૂપી લતાનું મૂળ છેદવાને દાતરડારૂપ આ ^૫ઉપન્યાસથી બ્રહ્મોપદેશ કર્યો.

૧. મતિજ્ઞાન ચાર ભેદવાળું છે : અવગ્રહ, ઈહા (-વિચારણા), અવાય (-નિર્ણય) અને ધારણા. [વિશેષ માટે મોક્ષશાસ્ત્ર (ટીકા સહિત) જુઓ.]
૨. મતિજ્ઞાન બાર ભેદવાળું છે : બહુ, એક, બહુવિધ, એકવિધ, ક્ષિપ્ર, અક્ષિપ્ર, અનિસૃત, નિ:સૃત, અનુક્ત, ઉક્ત, ધ્રુવ અને અધ્રુવ. [વિશેષ માટે મોક્ષશાસ્ત્ર (ટીકા સહિત) જુઓ.]
૩. સુમતિજ્ઞાન ને સુક્ષુતજ્ઞાન સર્વ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને હોય છે. સુઅવધિજ્ઞાન કોઈ કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને હોય છે. મન:પર્યયજ્ઞાન કોઈ કોઈ મુનિવરોને-વિશિષ્ટસંયમધરોને-હોય છે.
૪. સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ = સ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ; સ્વરૂપ-અપેક્ષાએ પ્રત્યક્ષ; સ્વભાવે પ્રત્યક્ષ.
૫. ઉપન્યાસ = કથન; સુચન; લખાણ, પ્રારંભિક કથન-પ્રસ્તાવના.

ગાથા-૧૧-૧૨ ઉપર પ્રવચન

કેવલમિંદિયરહિયં અસહાયં તં સહાવણાણં તિ ।
 સણ્ણાણિદરવિયપ્પે વિહાવણાણં હવે દુવિહં ॥૧૧॥
 સણ્ણાણં ચરુભેયં મદિસદઓહી તહેવ મણપજ્જં ।
 અણ્ણાણં તિવિયપ્પં મદિયાઈ ભેદદો ચેવ ॥૧૨॥

નીચે હરિગીત.

અસહાય, ઈંદ્રિવિહીન, કેવળ, તે સ્વભાવિક જ્ઞાન છે;
 સુજ્ઞાન ને અજ્ઞાન-એમ વિભાવજ્ઞાન દ્વિવિધ છે. ૧૧.
 મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન:પર્યય-ભેદ છે સુજ્ઞાનના;
 કુમતિ, કુઅવધિ, કુશ્રુત-એ ત્રણ ભેદ છે અજ્ઞાનના. ૧૨.

‘(આ ગાથાઓમાં) જ્ઞાનના ભેદ કહ્યા છે.’ નીચે ટીકા છે ને?

ટીકા :- ‘જે ઉપાધિ વિનાના સ્વરૂપવાળું હોવાથી કેવળ છે,...’ કેવળજ્ઞાન. આ ત્રિકાળની વાત નથી. કેવળજ્ઞાન, સકળવિમળ પર્યાય જે પ્રગટ થઈ. ઉપાધિરહિત-એને ઉપાધિ નથી માટે સ્વભાવજ્ઞાન કહ્યું. ‘સ્વરૂપવાળું હોવાથી કેવળ છે, આવરણ વિનાના સ્વરૂપવાળું...’ એકલો, શુદ્ધ, નિર્ભેળ. ‘આવરણ વિનાના સ્વરૂપવાળું હોવાથી કમ,...’ રહિત છે. કેવળજ્ઞાનમાં કમ નથી. એક પછી એક જાણવું એમ છે નહિ. ‘ઈન્દ્રિય...’ ની મદદ નથી. ‘અને (દેશ-કાળાદિ) વ્યવધાન રહિત છે,...’ આડ નહિ, પડદા નહિ. અંતર નહિ, આંતર નહિ, દૂરી નહિ, વિદ્ય નહિ. કેવળજ્ઞાનમાં કોઈ અંતર પડદો પડતો નથી. આહાહા...! એવું હોય છે. જુઓ! કમ નહિ, ઈન્દ્રિયની સહાય નથી. એટલે ઈન્દ્રિય રહિત છે. ‘દેશ-કાળાદિ વ્યવધાન રહિત છે,...’ એટલા ક્ષેત્રને જાણવું અને એટલા ક્ષેત્રને ન જાણવું એવું કાંઈ તેમાં છે નહિ. ત્રણકાળ, ત્રણલોક, અનંત લોકાલોક જ્ઞાનની પર્યાયમાં કેવળજ્ઞાનમાં જણાય છે. આહાહા...!

‘એક એક વસ્તુમાં નહિ વ્યાપતું હોવાથી અસહાય છે,...’ પહેલા એક વસ્તુ જાણે પછી બીજી વસ્તુ જાણે એમ નથી. કેવળજ્ઞાનમાં એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોકને જાણે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ‘(-સમસ્ત વસ્તુઓમાં વ્યાપતું હોવાથી) અસહાય છે,...’ કેવળજ્ઞાનમાં કોઈ ચીજ બાકી નથી. ત્રણકાળ, ત્રણલોકની પર્યાય જ્યાં થાય છે, જ્યાં-ત્યાં નિમિત્ત કેવું છે એ બધું એક સમયમાં જણાય છે.

મુમુક્ષુ :- નિમિત્તની વાત ...

ઉત્તર :- કીધું ને. નિમિત્ત થાય છે એ જાણ્યું. જે સમયે જે પર્યાય થાય છે એને જાણ્યું. તે સમયે નિમિત્ત કોણ હતું તે જાણ્યું. ભગવાનના જ્ઞાનમાં બધું આવી ગયું છે. કાંઈ બાકી નથી. આહાહા...! જ્ઞાનો અરિહંતાણં કહે પણ કેવળજ્ઞાન કોને કહે છે એની ખબર નહિ. ‘તે કાર્યસ્વભાવજ્ઞાન છે.’ જુઓ! એનું નામ કાર્યસ્વભાવજ્ઞાન. કેવળજ્ઞાન છે ને?

‘કારણજ્ઞાન પણ તેવું જ છે.’ જુઓ! હવે અંદર જ્ઞાનસ્વભાવ ત્રિકાળ, એ પણ તેવું જ છે. ‘શાથી? નિજ પરમાત્મામાં રહેલા સહજદર્શન,...’ શું કહે છે? જુઓ હવે. અંતરમાં જ્ઞાન સ્વભાવ-ગુણ જે ધ્રુવ પડ્યો છે. એ અંતરમાં વિદ્યમાન સહજ દર્શન, એ ત્રિકાળી દર્શન, ત્રિકાળી ચારિત્ર, અંદર ત્રિકાળી વીતરાગતા, સહજ આનંદ, ત્રિકાળી આનંદ. સહજ શબ્દ પડેલો છે ને? પર્યાય વિનાનો બતાવવો છે. સ્વભાવિકદર્શન, સ્વભાવિકચારિત્ર, સ્વભાવિક આનંદ અને સ્વભાવિક પરમચિત્શક્તિરૂપ વીર્ય. ‘પરમચિત્શક્તિરૂપ નિજકારણસમયસારનાં...’ પોતાના નિજકારણ સમયસારના ‘સ્વરૂપોને યુગપદ્ જાણવાને સમર્થ...’ અંતરનું જ્ઞાન, પોતાનો ગુણ બધાને જાણવાને સમર્થ છે. જ્ઞાનસ્વભાવ પોતાની અનંત શક્તિઓ છે તે દરેકને જાણવાને સમર્થ છે. ચાર (ગુણો) તો મુખ્ય લીધા. ‘સહજપરમચિત્શક્તિરૂપ...’ ત્યાં જ્ઞાન લીધું. એને જાણે છે. જ્ઞાન પોતાની ચિત્શક્તિને, સુખને, ચારિત્ર અને દર્શનને જાણે છે. એ ‘એ નિજકારણ સમયસારનાં...’ જુઓ! નિજકારણ સમયસાર. ધ્રુવસ્વભાવ તે નિજકારણસમયસાર. આહાહા...!

ટીકા જુઓને ‘નિયમસાર’ની! ભાગવત્ શાસ્ત્ર છે. આ જૈનનું ભાગવત્ શાસ્ત્ર છે. આહાહા...! એ ભાગવત્ શાસ્ત્ર કહે છે ને? આગળ કહેશે. આ ભાગવત્ શાસ્ત્ર છે. ભગવાને કહેલું, ભગવાન થવાની શક્તિવાળું, બતાવનારું આ ભાગવત્ શાસ્ત્ર છે.

‘આમ શુદ્ધ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ કહ્યું.’ જુઓ! શુદ્ધજ્ઞાનનું કાર્ય અને કારણ બંનેની વ્યાખ્યા કરી. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)